

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Айдачич Д. (Белград, Сербія)

**"Своје" и "туђе" у споровима око фантастике словенских романтичара
(о духу северних народа и духу северне књижевности)**

У статті проаналізовано ставлення до міфологічних традицій чужих та свого народу як матеріалу для літературної фантастики в суперечках критиків щодо романтизму. Розглядаються думки Миколи Надеждина, Казимежа Бродзінського, Мауриція Мохнацького, Вука Караджича про ідентичність у баченні розвитку тогочасної літератури.

Ключові слова: ідентичність, фантастика, міфологія, фольклор, демони, романтизм, польська, російська, сербська література, XIX ст.

В статье проанализировано отношение к мифологическим традициям чужих и своего народов как материала для литературной фантастики в спорах критиков по поводу романтизма. Рассматриваются мысли Николая Надеждина, Казимежа Бродзинского, Мауриция Мохнатского, Вука Караджича об идентичности в развитии литературы XIX века.

Ключевые слова: идентичность, фантастика, мифология, демоны, романтизм, польская литература, русская литература, сербская литература, XIX века.

This article analyses relations between other people mythology and own people as material for literally fiction on the bases of critical disputes, dedicated to the slavic Romanticism. Author investigates Nikolai Nadezhdin, Kazimierz Brodzinski, Maurycy Mochnatski, Vuk Karadžić positions on the identity in the vision of the 19th century literature.

Key words: identity, fantastic literature, mythology, demons, romanticism, Polish literature, Russian literature, Serbian literature, the 19th century.

У погледима на књижевност учених Европљана крајем 18. века почели су да се мењају узорци – писци напуштају античке митове о уплитању богова у судбине људи и окрећу се свету људског и језовито надљудског. Јача интерес за културу народа на рубовима Европе, а посебно за народна веровања северних народа: Осипанове песме шкотских горштака у тобожњим записима Џ. Макферсона, изворне скандинавске *Еде* и германске легенде о Нибелунзима. Митови европског "Севера" улазе у мистичке епизоде историјских романа Валтера Скота, Ен Ретклиф, приповетке и готске баладе шкотских, енглеских и немачких приповедача и песника [5].

Када су романтичарске идеје стигле до словенских писаца Аустрије и

Русије, склоност ка књижевности Северних народа улази у спорове класицистичких господара књижевних салона и часописа са присталицама новог књижевног усмерења. Класицисти су бранили своја уверења и укусу, класични канон и заузете позиције. Иако су умањивали значај нових књижевних утицаја, они нису могли да заобиђу одговор на питања о односу свога и туђег у националној књижевности, јер је после вишевековне премоћи класичних великана поново постао поетички важан избор "водеће" књижевности, која указује на модеран и помодан књижевни правац. Географске категорије добијају додатно значење – духовних својстава народа који насељавају различите географске просторе, јер клима предоређује начин живота, који даље обликује менталитет и психологију народа. Развијајући Монтескјеову идеју о "духу народа", францускиња мадам Жермен де Стал, Бонапартина изгнаница, супротставила је дух северних и јужних европских народа, ослањајући се на промишљањима немачких естетичара о историји уметности и створила програмски провокативну и блиставу опозицију "Књижевности Севера" и "Књижевности Југа" [1, 233; 2, 44; 12, 501–502; 14]. Са становишта филозофије историје, идеје мадам де Стал немају ту ширину и многостраност идеја о раси Иполита Тена, Освалда Шпенглера или промишљања о етногенези и биосфери Лева Гумиљова, али се у првим деценијама 19. века, њена опозиција појављује или подразумева у споровима о књижевности. Француска германofilка је у програмским списима о духу народа дала предност књижевности Севера, што је утемељило упоришта присталица романтизма и изазвало оспоравања класициста. Спис мадам де Стал *О књижевности у вези са друштвеним институцијама* (1800), а потом и књига *О Немачкој* (1810) имали су већи утицај но њена прозна дела, јер су исказивали духовна и поетичка трагања своје епохе. Ставови мадам де Стал доцније су превазиђени радикалнијим ставовима, али је њена опозиција књижевности Севера и Југа подразумевана и коришћена чак и када је почела да губи пређашњу привлачност. А опозиције књижевности Севера и Југа је губила у оштрини и утемељености са појавом француског и италијанског романтизма (Штаобрјана и Нодјеа на почетку 19. века, а доцније делима А. Ламартина, В. Игоа, А. де Вињија, П. Меримеа, Ђ. Леопардија). Опозиција о особености северних народа у књижевности није добила потврду појавом неког утицајног романтичара из Скандинавије, а велики романтичари немачког и енглеског Севера, Китс, Шели, Бајрон, Гете били опчињени медитеранским народима и крајевима.

Супротстављање негованог дивљем, умилног суровом, складног

нескладном, прописаног слободном, хармоничног грубом, алегорије симболу, Југа Северу, класичног новом, индиректно се тицало и фантастике. Чињеница да она у то време још није била називана фантастиком, но, тада важећим називима у некој мери усложњава разумевање тих веза, али поимање фантастике ту је уплетено у сплет културошких и цивилизацијских антиномија, па је у полемичким текстовима често потребно домишљати и реконструисати подразумеване идеје и ставове о књижевности. Изрази "књижевност Севера" и "књижевност Југа" садржи и промишљање о типу књижевног обликовања чудесног света, при чему Север оличава нови тип, ничим обуздане фантазије блиске романтичарима, а Југ, стари, класицистички тип употребе античке митологије. Књижевност Севера је постала својеврсна лозинка за изворну народну митологију која може бити подстицајно искоришћена у новој, фантазији препуштеној националној књижевности, која ће, с једне стране, бити сродна новој књижевности германских и енглеских песника, а с друге, садржати елементе националних веровања.

Овде се разматра присуство антиномије Књижевност Југа и Књижевност Севера у поетичким споровима у руској, пољској и српској књижевностима током двадесетих и тридесетих година 19. века. Иако ова опозиција у књижевним круговима нема централно место, она у полемикама дотиче питања националног идентитета у књижевности, посредно дотиче и питања односа према "фантастици", а тиче се канона и промена књижевног канона.

У Русији. У другој деценији 19. века поетичка антиномија књижевности Севера и књижевности Југа мадам де Стал се појављује у преводима фрагмената из њених списа у руским часописима, док се у текстовима критичара и писаца она појављује прикривено или посредно најчешће у споровима око самосвојности и народности руске књижевности, користи и штете страних утицаја, посебно око балада Василија Жуковског. Жуковски је преводио баладе и своје стварао по туђим моделима је замерано што уносе немачки дух у руску књижевност. Критичар је истицао да су гробљански дух и страве немачких балада стране руском духу. (Сам Жуковски је две деценије доцније (1849) писао како је у то време био у *Руса родитељ немачког романтизма и поетски деда енглеских вештица*. Вјаземски га у писму Гнедичу 1821. године назива "*мајстор гробљанских послова*". С друге стране, противљење демонском свету Жуковског није било противљење демонима, већ само њиховом страном пореклу. У баладама Катењина се зато појављују демони из руске митологије (русалке, леши). Грибоедов у тексту "О разборе вољнаго перевода Бюргеровой

баллади: Ленора", у одбрану Катеїна одговара да није знао да чудесно у поезији треба оправдавати (Сын отечества 1816, бр. 30). Ма колико одговор Грибоедова био натегнут, изазван полемичким разлозима, он има ширу релеванцију о промишљањима о будућности руске баладе између два модела (Жуковског и Катеїна), јер се тиче слободе у представљању чудесног света и односа сплета реалног и нереалног света са моралом. Различитом односу ка природи древних народа и савремених научника Ф. Тјутчев је посветио песму "А.Н.М."(Муравјову): *Нет веры к вымыслам чудесным, | Рассудок всё опустошил | И, покорив законам тесным | И воздух, и моря, и сушу, | Как пленников – их обнажил.*

Млади писац Орест Сомов, који је ушао у књижевне кругове Петрограда, латио се под дејством тада популарних културолошких синтеза претешког задатка да представи историју књижевности као непрекидну борбу романтичког и класичног укуса. У деловима књиге *О романтичарској поезији* (1823) посвећеним немачкој књижевности, он следи ставове мадам де Стал из књиге *О Немачкој* хвалећи ауторе које је и она уздизала.

Неколико година касније, много мудрије и надареније дело сличних намера, објавио је утицајни московски критичар родом из Рјазања, Николај Надеждин као дисертацију на латинском језику *De poesi romantica. De origine, natura et fatis poeseos, quae romantica audit.* Критичар је два одељка своје студије о романтичкој поезији, те исте, 1830. године одштампао на руском језику у часописима "Вестник Европе" и "Атенеј" [3: 496]. Надеждин се ослања на радове немачког филозофа и историчара књижевности Фридриха Бутервека (1766–1828), швајцарског историчара и економисту Жан Шарла Леонарда Симонда де Сисмондија (1773-1842) и Августа Вилхелма Шлегела (1767–1845). Антиромантичарски обојен Надеждинов преглед европских књижевности у неком од позадинских планова садржи опозицију северних и јужних народа госпође де Стал, али аутор није сматрао за потребно да је помене. Та опозиција француске ауторке била је у првим деценијама 19. века општепозната, али у дисертацији која садржи наводе претходника и упућивања на њихова дела, приметно је прећуткивање списка које је Надеждин морао да зна. Вероватно је сматрао да је њен текст већ превазиђен. У прилозима објављеним после дисертације, Надеждин једном именује Мадам де Стал, а други пут алудира на њу на начин који поткрепљује такво објашњење – у тексту о роману Загоскина, критичар набраја популарне француске књижевнице *прошле епохе* и помиње "машталицу Стал" (1831, мечтателницу Сталь) [3, 275] а други пут је назива "знаменитом женом" која је Французима *почетком 19. века* приближила немачке песнике (1833) [3, 369; 3, 529].

У свом наступу на романтичаре, Надеждин као присталица хармоничног класицизма, понекад беспошtedно и увредљиво, побија вредност усмене народне традиције као једног од темеља романтичарске поетике. Изузимајући Јевреје, он тврди да незрели и дивљи народи стварају поезију која је у свему претерана, ружно преобилна, лажно слободна и лажно моћна. И наравно обрушава се на романтичарима узорну поезију северних народа, на Еде и Осијанове песме.

северне "Еде" које садрже бит скандинавске свете поезије и које су препуне одвратних чудовишта и ужасних страшила. Ту је цео свет представљен као јадна представа трупа необухватног цина Имера; његова црна крв се пени у морима и рекама; његова беживотна плот се претворила у земљу; његове огромне кости су се преобразили у планине; а сам небески свод није ништа друго но кацига тог наказног чудовишта. А Валхала, која представља крајње достигнуће северне фантазије, та сама Валхала храбрим искушеницима Одина не обећава ништа више од неисрпљивих крвавих јела од дивљег вепра, и мед, који тече из непресушивих вимена дивље козе и који се мора пити из лобања непријатеља. Некада се дешава и да у сиромашних земљама леденог севера, где сурова и дивља природа одбија стваралачку силу у ма каквој храни, надахнуће песника се узноси изнад свега земаљског, као да га презире, и у мрачним облацима, које је притиска, гради нови фантастички свет авети и привиђења и тамо самовољно блуди. То јасно доказују кривотворени Осијанови стихови, мистификовани према најстаријим песмама скалда, чији ехо још одзвања у високим планинама Шкотске

Антибајронизам се такође може разумети као осуда књижевности Севера. Надеждин под псеудонимом "екс-студент Никодим Недоумко" у Вестнику Европе (1828, бр. 21, 22) је о стиховима о Татјанином гатању у Пушкиновом *Евгенију Оњегину* писао да је главни и скори једини допринос руских бајрониста измишљање најчудовишнијег, најодвратнијег и најгаднијег. Надеждин осуђује ружно и гадно у романтичарским приказима демона, а приказивање света који је измишљен у текстовима нових песника представља као болест коју треба лечити повратком класицизму. Држећи се класичних начела природности и истинитости, Надеждин је посебно критички осуђивао и иронично осуђивао Бајрона. "*Слично Каину кога је створио, он скита с аветима по мртвим костима битисања, из којих је сам исисао сокове живота, не налазећи нигде мира, мора природе, ужас човечанства, омрзнут од земље, одбачен од неба!*" [3, 240]. Надеждин парафразирајући Бајронове мотиве исмева јунаке, мрачно мучилиште, вечну ноћ, сатански дух, и адску славу Бајрона. Надеждин пише о лакрдијашима који мисле да васкрсну романтичарску поезију, коју он схвата као поезију средњег века са фантазмагоричним мотивима привиђења. *Ми пре желимо да будемо попустљиви ка новокласичном педантизму, који све почиње од зазивања муза, – но ка лажноромантичарском лунатизму, за који је највиши степен поетског савршенства само у бесном ликовану у царству авети с домовим и мртвацима* [3, 243].

Када исмева обиље магије у поезији "северних народа романтичарског света", Надеждин иронизује несклад слабашних и патуљастих тела измоджених ножица одевених у паучину и чизмице од мишјих кожица са величанственим чаробњачким моћима. Надеждин редом критикује аветињска привиђења, мртваце и кржаве догађаје код Гетеа, Шилера и Бајрона да би указујући на значајну руску класицистичку поезију на крају дао поенту свог рада. Он романтичарску поезију и њој својствена крвава о окуртна непостојећа бића види нешто несвојствено руској традицији, као нешто туђе што не треба да уђе у токове руске књижевности. Он пише:

Но у ружним трабуњањима, која злоупотребљавају име романтизма, нема ни те утехе. Све што је изазивало наше гађење у туђим лажноромантичарским угарцима, код наших је још гадније: јер оно код нас нема ни чари небивалице – то су само глупа подражавања и гадости, два пута прокуване.

Трагове интересовања руских писаца за романтичарски схваћену књижевност севера чине и текстови писаца, попут приповетке "Силфида" Владимира Одојевског, песме "Харфа скалда" Тјутчева и др.

У Пољској су се значајни програмски списи у борби класицизма и романтизма у књижевности, јавили када такве књижевности на пољском језику још није било. Теоретичари који промишљали сукоб два књижевна правца заузимали су различите позиције. Као и у другим словенским књижевностима, и у пољској је књижевности почетком 19. века дошло до сучељавања две поетичке концепције, које су се дотицале и односа према чудесном. У књизи "*Борба романтичарима са класицизмом*", коју је приредио Стефан Кавин, налазе се и текстови који свестрано осветљавају сукоб две песничке генерације [14].

Сукоб између књижевника који заступају различите естетске идеале разгорео се неколико година после теоретско критичарског разматрања могућег утицаја нових европских струјања на пољску књижевност. Најпре се јавила студија Кажимјежа Брођинског "О класичном и романтичном или о духу пољске поезије" у којој се песник идила и елегија заложиио за самосталан пут пољске књижевности уз ослонац на идеал лепоте у класичном стилу. (1818). Он се старао да не буде искључив, па не одбацује хармонију класицизма, нити народна стремљења романтизма, тако да Брођињски прелаже развијање хармоничног сентиментализма на народним основама. Таква позиција представља мали корак ка романтизму, што се огледа и у похвали Осијановим песмама и уздицањем шкотског барда у врхунце поезије, кроз поређење Хомера са Сунцем, а Осијана са Месечевим светлом у тајанственој ноћи [6, 242–243].

У полемици која се развила, бајословље, чудесност како су тада називали фантастику својственоу романтичарској поезији, још није

постојала у објављеним књижевним делима пољских песника. Тако се стиче утисак да су заштитници класицизма уздигли књижевне барикаде имајући у виду европске романтичаре, па су и линију заштите они пренели на поље традиције коју треба следити у савременој националној поезији. Астроном и некадашњи ректор виљнуског универзитета, који се бавио и књижевним пословима, направио је изазовни корак. Шњадецки је у новинама "Dziennik Vileński"-ом 1819. године, у тексту "O pismach klasycznych i romantycznych" замерио романтичарима слободно бујање имагинације [14, 46]. У пољској књижевној критици поред опозиције Север – Југ, појављује се и опозиција подразумеваног европејства и названог азијатизма. Азијатизам се појављује у поменутом спису Шњадецког и представља замену за цивилизацијски оквир дивљине народа, чиме се словенски народи ме смештају у европске народе Севера, већ у не-европске народе Азије. Та је геопоетичка метафора већ постојала и до романтизма, али је у романтизму добила на снази и употребљавана је и стратегији искључивања источних Словена из европске културе. Атрибути "*azjatizm, dzikość*" такође су могли укључивати неконтролисану фантазију и алудирати на одступање од стварности, које је по овом противнику романтизма било својствено правцу на који је он осуо своје замерке. Поред тога, Шњадецки је критиковао чари, гусле и вампире, "*wprowadzania diabłów*". Богуслав Допарт је у књизи о романтизму раног Мицкјевича луцидно запазио да је Шњадецки своје полемичко одбацивање романтизма објавио у тренутку када у пољској књижевности није постојало дело које би имало својства које је он напао:

Таквог романтизма у Пољској још није било, када је филозоф конструисао своју парадигму неоварварства. И тако је дошло је особене ситуације. Појавио се текст који је детаљано илустровао теорију романтизма Шњадецког "*Romantyczność*" Мицкјевича [7, 60].

Као заступници класицизма и противници романтизма наступају најпре Јан Шњадецки, а потом Франћишек Моравски, Франћишек Салези, Лудвиг Кропињски, Кајетан Кожмјан и др.

У најславнијој песничкој збирци пољског романтизма, књизи балада и романси Адама Мицкјевича (1822), песник је у необично дугом предговору изложио историјски преглед европских књижевности од старих Грка до савремених Немаца, у коме је узгред указивао на романтичне црте средњевековља, те дивљих и луталачких народа Севера.

у средњем веку *романтични свет*, чија се поезија такође назива романтична. Та поезија је имала свој устаљени карактер, ограничен само делимичним утицајем мрачних и занесених Нормана, веселих минезенгера, осећајних Трубадура [9, XIX].

Мицкјевич је опозицију народа Севера и Југа више провукао организацијом излагања историјског развоја посебних књижевности, но

истицањем поетичких одлика северних и јужних књижевности. У предговору опозиција "књижевност Југа" и "књижевност Севера" нигде није названа, а одређења севера се везују за – хорде, митологију, народе и културу. Ако желимо да геопоетички схваћену опозицију Север Југ нађемо у Мицкјевичевом тексту, ваља рећи да он чврсто не повезује географску и стилску припадност писаца. У овом опсежном раду који се ослања на учена разматрања А.В. Шлегела, Ф. Бутервека и О.А. Еберхарда, Адам Мицкјевич подразумева Шлегелову опозицију "класичност – романтичност", која се појављује и у историји пољске књижевне мисли у веома подстицајном раду Кажимјежа Брођинског, па се у тексту срећу спојеви "романтичне црте", "романтички грађа", "романтички свет" "поетски стил романтични". Али, у завршном делу, у коме позиционира своју поезију, Мицкјевич је против примене опозиције класичност – романтичност на епохе циклички сагледане историје књижевности, нити прихвата да се ове опозиција пренагљено везује за одређене народе, па нуди и примере присуства романтичних црта и у епохама и књижевностима које су класицистичке. Рецимо Тасу, приписује употребу "у суштини романтичне грађе" у класичној форми [9, XX]. Мицкјевич се супротставља, пре свега класицистичком коришћењу одређења романтичне и класичне поезије за нормативно прописивање поетике. Марек Станиш у праву када са чуђењем констатује да на крају песниковог предговора, нема његовог одређења романтичности које читалац очекује [13, 201]. У том контексту, јасно је да ни опозиција књижевности Севера и књижевности Југа не маркира код Мицкјевича поетичке црте.

Књижевни критичар Маурици Мохнацки је у тексту "О духу и изворима поезије у Пољској", три године после Мицкјевичеве збирке, програмски препоручивао као изворе за пољску поезију "словенске старине, митологију Севера и дух средњег века" [11, 15].

Продужимо дакле ток словенске поезије и плодове сабране у отаџбинским записима обогатимо легендама Севера. Наша књижевност украшена богатством огромне отаџбине толико народа, добиће нови, особени карактер обликован можда дивљим, али оригиналним духом северне романтичности [11, 20] ... Ако романтична поезија у Пољској, засејавајући богату њиву митологије Словена и северних традиција, може да украси досад непознатим сјајем националну књижевност, да је учини оригиналном и блиском људима, зашто не бисмо њеном скиптру додали још шире крајеве и пагански дух повезујући са духом хришћанских векова [11, 28].

Мохнацки је ту, очито, био уверен о могућем споју духа паганизма са духом хришћанства. Али у полемичкој студији на расправу Јана Шњадецког о класичним и романтичним делима (1825), а потом и у књизи "О књижевности пољској у деветнаестом веку" (1830) Мохнацки је

насупротив опозицији класициста и романтичара увео опозиције идеализам – реализам, чији су заступници, по њему, Бајрон и Шекспир. У овим текстовима већ нема помена северне митологије и јасно се оцртава ојачана хришћанска оријентација Мауриција Мохнацког, коме сада сметају сујеверје и многобожачка народна веровања у хришћанској Европи.

Јоахим Лелевел је полемички одвратио да религиозне и витешке старине нису довољно народне, да су пољска народна предања сиромашна, а да скандинавска митологија је Пољацима туђа, а чак и северним народима већ застарела, па није и препоручио је пољска поезија створи пољску митологију из свог језика. Пример стварања сопствене митологије са именованим врлинама и манама, међутим, пре би припадао минулим епохама но романтичарској поезији.

После година у којима је опозиција књижевности Југа и Севера била заборављена, зачудо, поново оживљава, више кроз метафоричко поетичку рефлексију, но кроз програмске прогласе. Већ у четрдесетим годинама, у емиграцији, у предавањима о словенској књижевности на париском Колеж д' Франс, Адам Мицкјевич је на друкчији начин испоетизовао опозицију Север – Југ, користећи опозицију Балтичко море – Црно море, што помиње и Марија Јањон Уводећи поређење Каспијског мора и Балтика, Мицкјевич пише да се у митологији изразито одражава утицај темперамента, климе и средине:

Брзо дозрева и умире неизмерно разноврсна кавкаска вегетација; насупротив томе, вечно се сиве маховине, зелене се густе вресови и црне лагано растуће високе скандинавске јеле. И карактери су пробијају у духовном растињу Северњака. Људи током дуких зимских месеци затворени по кућама, или по једноличном снегу и по дивљим шумама гоне животиње, на магловитом, леденом мору јурећи за рибама, имају довољно времена за оживљавање у сећањима и мишљење; отуда Готи имају толико бардова, толико поезије [8, 23; 10].

Иако књижевна дела са елементима енглеске, германске или скандинавске митолошке традиције нису бројна у пољском романтизму, она потврђују углед северних књижевности. Програмска песма пољског романтизма, Мицкјевичева "Романтичност" носи епиграф из Шекспировог *Хамлета* – *Methodinks, I see...where? – In my mind's eyes* (Чини ми се да видим... где? – Пред очима моје душе). У предговору драме *Иридион* Зигмунт Красињски своју пажњу посвећује и Одину, Сигурду, Гримхилди и Валхали. У посвети упућеној аутору *Иридиона* З. Красињском, његов пријатељ Јулијуш Словацки је писао "Oto nareszczie jest twarda dziewczka skandynawska" о Рози Венеди, немилосној сестри, а иронично се помиње Осидан [6, 166]. Мото пред другим певањем *Марије* Антона Малчевског чине стихови из Бајроновог *Корсара*, а Бајронови стихови се налазе и пред романсом Словацког "Жмија". Други део Мицкјевичевог комада *Задушнице* такође има епиграф из Шекспировог *Хамлета*, стихове из сцене у којој Хамлет разговара са пријатељем о појави духа покојног оца (први чин, сцена 5) – *There*

are more things in Heaven and Earth, / Than are dreamt of in your philosophy.

У књижевности пољског романтизма, Север, као дивљи и необуздани пустошни простор чудеса и насиља се показује као словенски Исток, као простор украјинских степа (А. Малчевског, Ј.Б. Залеског, С. Гошчињског).

У Србији. Српска култура је на прелому 18. и 19. века била под јаким утицијем немачке и руске културе, које су доживљаване као моћни европски сусет и моћни истоверни али географски удаљени савезник. Како је тада српска култура још била у закашњењу за европским поетичким токовима, у време када се дихотомија Севера и Југа јавља у Европи, код Срба чврсто доминира класицизам, а води се борба за народни језик као основу националне књижевности. Док Европа открива допринос Севера у култури, учени Србин из Далмације Соларић у Београду покушава да докаже да су и Скандинавци словенског порекла. Питање узора у тада популарној књижевности се практично своди на подражавање другоразредних немачких аутора, што је Вук и написао у другој, оштријој рецензији на Видаковићев роман. У свом алманаху "Даница" Вук Караџић се и јавио и са предлогом књижевницима да се обрате народним предањима као надахнућу за своја ауторска дела. – 1829. он је као грађу за леп српски роман писцима препоручио космајско предање о два заљубљена младића који се утркују да би освојили девојку, а потом претварају у камење изнад села: "Камо српски Лафонтен (или ако смемо рећи Валтер Скот) да нам ову историју, или приповетку пространо опише?" (Даница, 1829, 32-33).

Учени Срби 19. века су читали на немачком, па је романтизам њима био близак и до појаве првих превода. Тако се пре појављују стихови под утицајем Биргерове Леноре, но први превод Љубомира Ненадовића, објављен 1849., исте године, када је у српској периодици објављен први превод Гогољевог *Вашар у Сорочинцима*. Лаза Костић, песник који је своје прве стихове написао на немачком језику, очаран управо готским баладама немачких романтичара је по савету угледних песника почео да пише на српском језику и потом у својим поетичким разматрањима размишљао о односу националне књижевности и страних књижевности. Л. Костић се залагао за калемљење, оплемењивање, повезивање домаћег и страног.

Поезију "Севера" словенски критичари класицизма одбацују, јер не желе да она изврши утицај на њихову националну књижевност будући да представља непожељни постојећим књижевним традицијама несродан књижевни стил. За романтичаре и поборнике романтизма "књижевност (поезија) Севера", управо супротно, има значење поетичког путоказа ка модерној књижевности. Поетички обојена антиномија Севера и Југа није била дужег века, али је у књижевним полемикама почетка 19. века више

оставила трага у списима класициста. Марија Јањон је запазила да се дихотомије могу настављати у низу:

Одвајање поезије Југа и поезије Севера имало је своје паралеле у других дихотомичним поделама, које су се појављивале у европској култури на прелому 18. и 19. века (нпр. класицизам и романтизам, шилеровска наивна и сентиментална поезија или, напокон, каснији ничеански корени: дионисијски и аполонски [8, 50]).

Код западних и источних Словена, који географски и припадају народима севера, могло би се очекивати да ће се присталице романтизма радо директно сврстати у оне народне којима је мадам де Стал прорекла блиставу књижевну будућност. Када је реч о Русима, може се додати да је тада била популарна и норманска теорија о пореклу Руса. Међутим, чак и присталице романтизма су осећале јасну разлику између митологије германских и скандинавских народа и веровања словенског паганства, и нису радо повезивали две традиције. Њима је био близак тип коришћења старих веровања, али су се окретали својој традицији, а не северној – туђој.

Питање идентитета и односа свога и туђег у контексту разматрања о фантастици у првој половини 19. века тиме се не исцрпљује, јер веома занимљиво место у романтизму задобијају међусловенске везе. Необично место у руском и пољском романтизму имала је Украјина. Чак и конзервативни критичар Надеждин, противник фантастике и гротеске у "Телескопу" (1831, 2. мај, бр. 20) хвали локални колорит (печат' местности), поезију словенске Авзоније, склад руског и украјинског елемента [3, 280]. Читав низ руских писаца родом из Украјине од Сомова и Гогоља су обележили своју епоху. У пољској књижевности 19. века украјински мотиви срећу се код Б. Залеског, А. Малчевског, С. Гошчињског, Ј. Словацког и др. У словенским књижевностима тако долази до друкчијих подзначења у спајању поетичких и географских појмова, јер је за Русију Украјина била југ, а за Пољску исток. Ваља додати да је за Пољаке у књижевности 19. века север био везиван и за Сибир и сибирска прогонства.

Ако се разматрају и шире питања идентитета и односа свога и туђег у књижевности у којој се појављују демони, свакако ваља поменути и питање припадности демона одређеним етничким традицијама. Иако у усменој традицији једног народа постоје ареално различити називи и својства демона, некада се питање да ли је неки демон свој, словенски или туђ оштро поставља (нпр. вампир – К. Брођински сматрао је да вампир није демон пољских веровања, о њему су писали потом и други аутори). Али о томе и о другим питањима која се тичу односа свога и туђег у фантастици романтизма ваља посветити посебне студије.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Гуковский Г.* Пушкин и русские романтики. – М., 1965;
2. *Замотин И.* Романтический идеализм в русском обществе и литературе 20–30-х годов XIX столетия. – СПб., 1907;
3. *Надеждин Н.* О происхождении, природе и судьбах поэзии, называемой романтической. – М., 1830 (1972);
4. *Чижевський Д.* Порівняльна історія слов'янських літератур. – К., 2005.;
5. *Ajdačić D.* Intertekstualni aspekti demonskih motiva u slovenskim književnostima 19. veka // *Slavica Gandensia*. – 1999. – Бр. 26;
6. *Brodziński K.* Wybór pism / Oprac. Alina Witkowska. – Wrocław, 1966;
7. *Dopart B.* Mickiewiczowski romantyzm przedlistopadowy. – Kraków, 1992.;
8. *Janion M.* Romantyzm i jego media. Prace wybrane Marii Janion. – Т. 4. – Kraków, 2001;
9. *Mickiewicz A.* Poezye. – Wilno, 1822.;
10. *Mickiewicz A.* Literatura słowiańska Dzieła. – Warszawa, 1955.;
11. *Mochnacki M.* Rozprawy literackie. – Wrocław, 2004.;
12. *Joczowa M.* Literatura Północy i Literatura Południa // *Słownik literatury polskiej XIX wieku* / Red. J. Bachórz, A. Kowalczykowa. – Wrocław, 2002, 3 ed. – s. 500–504.;
13. *Stanisz M.* Wczesnoromantyczne spory o poezje. – Kraków, 1998.;
14. *Walka romantyków z klasykami* / Red. Stefan Kawyn. – Wrocław, 1963.

Биконя А.Г. (Київ, Україна)

Відьма як матір-родоначальниця в східнослов'янських та японських народних нарративах

У статті розглядається такий популярний персонаж, як відьма, в слов'янському фольклорі та японській міфології. Наведено типи відьом. Проведено аналіз образу відьми суголосно з міфологічними уявленнями та віруваннями про мати-родоначальницю, розглянуто специфіку її функцій у цьому контексті.

Ключові слова: відьма, слов'янський фольклор, японська міфологія, чарівна казка, мати-родоначальниця, тотемізм.

В статье рассматривается такой популярный персонаж, как ведьма в славянском фольклоре и японской мифологии. Показано ее типы. Проводится анализ образа ведьмы в связи с мифологическими представлениями и верованиями о матери-родоначальнице, рассматриваются особенности её функций в этом контексте.

Ключевые слова: ведьма, славянский фольклор, японская мифология, волшебная сказка, мать-родоначальница. Тотемизм.

The article deals with such popular character as witch in the Slavic folklore and Japanese mythology. The types of the witches are given. There is an analysis of mythology notions and beliefs of mother of the family and her functions in this context are observed.

Key words: witch, Slavic folklore, Japanese mythology, fairy-tale, a mother of the family, totemism.